

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 343.2:343.3

І. П. Васильківська*,
кандат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У статті досліджено національний кримінально-правовий механізм протидії гібридній війні та гібридним загрозам. Намічено перспективи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: протидія, гібридна війна, гібридні загрози, законодавство України про кримінальну відповідальність.

В статье исследован национальный уголовно-правовой механизм противодействия гибридной войне и гибридным угрозам. Намечены перспективы совершенствования законодательства Украины об уголовной ответственности

Ключевые слова: противодействие, гибридная война, гибридные угрозы, законодательство Украины об уголовной ответственности.

In the article the national criminal-legal mechanism of countering hybrid warfare and hybrid threats are investigated. The prospects for perfection of the Ukrainian legislation on criminal liability are outlined.

Key words: countering, hybrid warfare, hybrid threats, Ukrainian legislation on criminal liability.

Постановка проблеми. Гібридна війна — поняття, яке сьогодні надійно увійшло в розмовну лексику, — хоч і було відоме раніше, активно почало використовуватися саме у зв'язку з діями Російської Федерації в Україні: анексією Криму та подальшою військовою агресією РФ на сході нашої держави. Небезпека цього явища полягає в тому, що гібридна війна одночасно застосовує різні типи і способи ведення війни, притаманні як класичній вій-

---

* Vasylykivska I. P., Candidate of Science in Law (PhD), Associate Professor (Docent), Head of the Criminal Law and Procedure Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY IN CONDITIONS OF HYBRID WARFARE

ні, так і невійськові. Серед них — інформаційна та економічна війна, кібервійна, підтримка сепаратизму і тероризму, підривні дії, сприяння створенню нерегулярних збройних формувань, залучення до них неповнолітніх, використання дітей та жінок в якості живого щита під час здійснення штурму військових чи інших об'єктів (тактика терористів) і т.д.

Особливе значення для протидії небезпекам, які породжує цей новий різновид війни, мають кримінально-правові засоби. Криміналізуючи найбільш небезпечні посягання, кримінальне право захищає найголовніші цінності, часто залишаючись найдієвішим заходом в системі подолання загроз, які виникли у зв'язку з гібридною війною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню гібридної війни та явищ, пов'язаних з нею, присвячені публікації вчених різних галузей знань: військових, економістів, істориків, юристів та інших. Зокрема, історик О. В. Пулим аналізує природу гібридної війни та її наслідки [1], філолог А. Близнюк досліджує поняття гібридної війни і пропаганди як домінуючої складової цієї війни [2]. Пропаганду як один із компонентів гібридної війни вивчав також правознавець А. М. Притула [3]. Останніми роками предметом дослідження вітчизняних вчених ставали кримінально-правові аспекти втягнення неповнолітніх до участі у бойових діях [4], посягання на інформаційну безпеку шляхом здійснення так званих кібернетичних атак [5]. Водночас, комплексних досліджень кримінально-правових механізмів протидії гібридним загрозам в Україні немає.

Метою статті є дослідження процесу трансформації законодавства України про кримінальну відповідальність в умовах розв'язаної РФ проти нашої держави гібридної війни, а також визначення напрямів подальшого розвитку системи протидії існуючим небезпекам засобами кримінального права.

Основні результати дослідження. Війна може дестабілізувати й підірвати життя всього суспільства, призвести до численних втрат. Вона завжди пов'язана із найбільш серйозними, найбрутальнішими порушеннями прав людини. Гібридна ж війна як новий вид загрози, заснованої на поєднанні військових і невійськових засобів, — ще більш небезпечне явище, яке тягне за собою особливо тяжкі наслідки.

Гібридна війна та загрози, які вона породжує, вимагають оперативного і ефективного реагування, звернення до досить жорст-

ких заходів із протидії цим явищам. І, як видно із тексту резолюції ПАРЄ, ухваленої 26 квітня 2018 р. державами-членами для спільної протидії гібридним загрозам і війні, у разі невійськових дій реагування на гібридні загрози має здійснюватися, передусім, у межах національного кримінального права. Разом з тим, постійне розширення використання тактик гібридної війни, особливо в поєднанні одна з одною, посилюють занепокоєння щодо адекватності існуючих правових норм [6].

Слід зауважити, що з початком російської агресії законодавець України вжив деяких заходів по створенню кримінально-правових механізмів протидії небезпекам, що виникли. Насамперед, зміни торкнулися законодавства про кримінальну відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. Відповідні норми з часів незалежності України широко не застосовувалися, однак через появу зовнішніх та внутрішніх загроз було посилено відповідальність за посягання, визначені розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі — КК), криміналізовано діяння, пов'язані з перешкоджанням законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК), крім того, закріплено новелу щодо незастосування давності у разі вчинення злочинів, передбачених статтями 109-114¹ КК.

У зв'язку зі штучним розповсюдженням сепаратистських ідей в Україні, внаслідок чого відбулося силове протистояння в Донецькій та Луганській областях, визначено кримінально-правові заходи протидії сепаратизму. Відтак, Законом України від 19 червня 2014 р. КК було доповнено статтею 110², яка встановила кримінальну відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Окрім місця у механізмі реагування кримінального права на гібридні загрози є криміналізація суспільно небезпечних діянь у сфері громадської безпеки, зокрема пов'язаних з терористичною злочинною діяльністю та різними її формами (ст. ст. 258-258⁵ КК). Як засвідчив розвиток подій у світі і в сучасній Україні, зазначена криміналізація, яка відбулася раніше (кримінальну відповідальність за окремі форми терористичної діяльності, як-от втягнення у вчинення терористичного акту, публічні заклики до його вчинення, створення терористичної групи чи терористичної

організації, сприяння вчиненню терористичного акту, фінансування тероризму, встановлено законами України від 21 вересня 2006 р. та 18 травня 2010 р.), була виправданою і своєчасною й допомагає сьогодні протидіяти існуючим кримінальним викликам [7, с. 8].

Разом з тим, аби краще протидіяти гібридним загрозам, Законом України від 7 жовтня 2014 р. було посилено кримінальну відповідальність за злочини терористичної спрямованості, зокрема, передбачена можливість застосування конфіскації майна за їх вчинення. З іншого боку, законодавець закріпив профілактичну норму щодо звільнення особи за передбачене ч. 1 ст. 258 КК діяння в частині погрози вчинення терористичного акту за визначених законом умов (ч. 6 ст. 258 КК).

Деяких перетворень зазнав і розділ XIV Особливої частини КК «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації». Насамперед, Законом України від 27 березня 2014 р. було уточнено предмет злочину, передбаченого ст. 330 КК. Відтак, наразі відповідальність настає за передачу або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни (раніше такі дії стосувалися економічних, науково-технічних або інших відомостей, які складали конфіденційну інформацію, що знаходилася у володінні держави).

Такі законодавчі зміни дозволили створити дієвий законний механізм протидії загрозам інтересам України у сфері державної безпеки, насамперед пов'язаних з посяганнями на її оборонний потенціал, адже надали можливість ефективно реагувати на випадки передачі російській розвідці та збирання з метою такої передачі секретних даних у сфері оборони особами, які мали безпосередній доступ до документів з відповідною службовою інформацією [8].

Законодавець також змінив систему злочинів, визначену у розділі XIV Особливої частини КК, встановивши кримінальну відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї й ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації (ст. ст. 332¹ і 336¹ КК). До того ж, аби вдосконалити порядок комплектування Збройних Сил України, внесено зміни у диспозицію ст. 335 КК. Тепер відпові-

дальність настає не лише за ухилення від призову на строкову військову службу, але й за ухилення від військової служби за призовом осіб офіцерського складу.

Крім виконання громадянами свого військового обов'язку, в умовах гібридної війни першочергового значення набуває питання дотримання порядку проходження військової служби. Від цього залежить боєздатність і бойова готовність військових підрозділів, а отже, їх спроможність ефективно протидіяти гібридним загрозам під час ведення військових дій чи в особливий період (у тому числі під час воєнного стану).

З тим, аби поліпшити систему і зміст військових злочинів, законодавець доповнив КК статтею 426¹, якою встановив кримінальну відповідальність за перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень, крім того, закріпив у розділі XIX Особливої частини КК визначення поняття бойової обстановки (примітка до ст. 402). З метою посилення відповідальності за окремі військові злочини законами України від 12 лютого 2015 р. та 16 березня 2017 р. внесено зміни до ст. ст. 402-405, 407-411, 413, 418-421, 425, 426, 428, 435 КК, відтак, диференційовано відповідальність залежно від вчинення зазначених злочинів в умовах особливого періоду та в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Це мало б підвищити рівень військової дисципліни, зважаючи на те, що кількість злочинів проти встановленого порядку несення військової служби останніми роками істотно збільшилася [9, с. 1].

Поряд з цим, реалії гібридної війни, в яких опинилася Україна, поставили перед законодавцем низку завдань щодо формування системи протидії новим загрозам засобами кримінального права, які досі не вирішені. Зокрема, сьогодні, коли Україна перебуває в умовах агресивного інформаційного впливу Російської Федерації, відсутній необхідний кримінально-правовий механізм протидії пропаганді РФ. Водночас, боротьба з дезінформацією та деструктивною пропагандою з боку цієї країни називається одним із пріоритетів державної політики в інформаційній сфері [10].

Вважаємо, що мають бути криміналізовані найшкідливіші пропагандистські впливи, які загрожують національним інтересам та національній безпеці України, насамперед, пропаганда, спрямована на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або порушення суверенітету і територіальної цілісності

України. Зважаючи на високий ступінь суспільної небезпечності відповідних дій та виходячи з родового об'єкта — суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність нашої держави — потрібно розмістити це посягання з-поміж злочинів проти основ національної безпеки України.

Ще однією гібридною загрозою, з якою зіткнулася сьогодні Україна, є кібернетичні атаки (кібератаки). Так, наймасштабніша хакерська атака відбулася 27 червня 2017 р. Здійснювана за допомогою вірусної програми Petya.A кібератака порушила роботу багатьох українських фінансових установ, енергетичних підприємств, засобів масової інформації, об'єктів транспорту та інфраструктури, телекомунікаційних мереж та інших організацій [11].

Особливу небезпечність становлять кібератаки проти інформаційних систем державних органів і об'єктів критичної інфраструктури України. До кола останніх належать підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, діяльність яких безпосередньо пов'язана з технологічними процесами і наданням послуг, що мають велике значення для економіки та промисловості, функціонування суспільства й безпеки населення. Виведення з ладу цих юридичних осіб або порушення їх функціонування може справити негативний вплив на стан національної безпеки і оборони України, навколишнього природного середовища, заподіяти майнову шкоду та/або становити загрозу для життя і здоров'я людей [12].

Зважаючи на значну загрозу, яку створюють кібератаки такого роду національній безпеці України, правам та свободам людини і громадянина, необхідно розмежувати кримінальну відповідальність за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, вчинені щодо державних та інших інформаційних ресурсів, щодо об'єктів критичної інформаційної інфраструктури та інших об'єктів [13].

У зв'язку з гібридною війною також гостро постає питання захисту найменш захищених верств населення, які найбільше страждають від наслідків військової агресії. У силу свого віку та соціально-психологічного розвитку такою категорією є неповнолітні. В умовах військової агресії порушуються основоположні права дітей, такі як право на життя, право на охорону здоров'я, право на захист від усіх форм насильства, право на повагу до честі й гіднос-

ті дитини, право на вибір місця проживання, право на освіту тощо. Разом з тим, у КК окремих складів злочинів, які б стосувалися захисту неповнолітніх у збройних конфліктах, немає. І якщо реагувати на злочини, вчинені щодо дітей, деякою мірою можливо у межах тих статей, що вже існують у КК (п. 2 ч. 2 ст. 115, ч. 3 ст. 120, ч. 3 ст. 130, ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. ч. 2, 3 ст. 149, ч. ч. 3, 4 ст. 152, ст. 183 та ін.), то нові форми суспільно небезпечної поведінки щодо неповнолітніх, породжені військовою агресією РФ проти України, залишаються поза увагою законодавця.

Виходячи із міжнародно-правової заборони участі дітей у збройних конфліктах та беручи до уваги значну розповсюдженість фактів використання дітей як солдатів, інформаторів, робочої сили, в якості живого щита під час гібридної війни в Україні, необхідно встановити кримінальну відповідальність за втягнення неповнолітніх до участі у збройному конфлікті, а також використання дітей під час збройних конфліктів, не пов'язане з прямою участю у бойових діях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Законодавство мирного часу не може повною мірою забезпечити регулювання праводносин в умовах військової агресії. З початком гібридної війни розпочався процес трансформації законодавства України про кримінальну відповідальність з-тим, аби відвернути безпосередню загрозу суверенітетові й територіальній цілісності нашої держави, правам та свободам людини і громадянина.

Подальший розвиток кримінально-правових механізмів протидії гібридним загрозам має здійснюватися з урахуванням постійного розширення тактик гібридної війни, шляхом криміналізації найбільш суспільно небезпечних з них. Вважаємо, що перспективними у цьому плані будуть дослідження досвіду інших країн стосовно подолання загроз, пов'язаних із гібридними війнами, і визначення на цій основі шляхів удосконалення вітчизняних кримінально-правових норм.

Список використаних джерел:

1. Пулим О.В. Антиправова, антигуманна сутність гібридної війни Росії проти України та її соціальні наслідки // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — 2016. — № 2. — С. 75-85.

2. Близнюк А. Гібридна війна ХХІ століття. Пропаганда як основна складова у політичних, соціальних та етнічних протистояннях //

INTERMARUM: історія, політика, культура. — 2015. — Вип. 2. — С. 390–399.

3. *Притула А.М.* Пропаганда — компонент гібридної війни: шляхи протидії засобами кримінального права // Юридична наука. — 2015. — № 3. — С. 99–104.

4. *Чеховська М., Ничитайло І.* Правові аспекти втягнення неповнолітніх до участі у бойових діях // Підприємництво, господарство і право. — 2016. — № 8. — С. 150–154.

5. *Безсусідня Ю.* Соціальна зумовленість криміналізації кібернетичних атак як суспільно небезпечного діяння проти національної безпеки України // Підприємництво, господарство і право. — 2017. — № 8. — С. 149–153.

6. Parliamentary Assembly. Resolution 2217 (2018). Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24762&lang=en>

7. *Мисливий В.А.* Криміналізація та декриміналізація: деякі тенденції // Новітні кримінально-правові дослідження — 2015: 36. наук. пр. / Відп. ред. О.В.Козаченко. — Миколаїв: Іліон, 2015. — С. 5–8.

8. До 3 років умовно засуджено экс-співробітника Міноборони за передачу секретних даних РФ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://ua.112.ua/suspilstvo/sud-zasudyv-do-3-rokiv-umovno-eks-spivrobitnyka-minoborony-za-peredachu-sekretnykh-danykh-rf-393478.html>

9. *Ониськів А.М.* Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2017. — 20 с.

10. Доктрина інформаційної безпеки України: Затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 р. № 47/2017 // Офіційний вісник України. — 2017. — № 20. — Ст. 554.

11. Це війна: Україну потрясла найбільша в історії кібератака [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/06/27/626518/>

12. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 р. // Офіційний вісник України. — 2017. — № 91. — Ст. 2765.

13. Стратегія кібербезпеки України: Затверджена Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 23. — Ст. 899.

References

1. Pulim, O.V. (2016). Lawless, Inhumane Essence of the Hybrid War of Russia against Ukraine and its Social Consequences. *Naukovyi visnyk*

Lvivskogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav (Scientific Journal of Lviv State University of Internal Affairs), Legal series. 2, 75-85 (in Ukr.).

2. Blyznuk, A. (2015). Hybrid Warfare XXI Century. Propaganda as the Main Component in the Political, Social and Ethnic Confrontation. *INTERMARUM: istoriya, polityka, kultura (INTERMARUM: history, policy, culture). 2, 390-399 (in Ukr.).*

3. Prytula, A.M. (2015). Propaganda as a Component of Hybrid Warfare: Ways of Counteraction by the Means of Criminal Law. *Yurydychna nauka (Legal Science), 3, 99-104 (in Ukr.).*

4. Chehovska, M., Nychytailo, I. (2016). Legal Aspects the Involvement of Minors in Military Actions. *Pidpryyemnyctvo, gospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, Economy and Law), 8, 150-154 (in Ukr.).*

5. Bezsusidnya, Yu. (2017). Social Conditionality of Criminalization of Cybernetic Attacks as a Socially Dangerous Act against the National Security of Ukraine. *Pidpryyemnyctvo, gospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, Economy and Law), 8, 149-153 (in Ukr.).*

6. Parliamentary Assembly. Resolution 2217 (2018). Legal challenges related to hybrid war and human rights obligations. Available at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=24762&lang=en>

7. Myslyvyi, V.A. (2015). Criminalization and Decriminalization: Some Trends. *Novini kryminalno-pravovi doslidzhennia — 2015 (Latest Criminal-Legal Research — 2015)*. Mykolayiv: Ilion, 5-8 (in Ukr.).

8. Ex-employee of the Ministry of Defense was convicted conditionally to 3 years for the transfer of classified information to the Russian Federation. Available at: <https://ua.112.ua/suspilstvo/sud-zasudyv-do-3-rokiv-umovno-eks-spivrobotnyka-minoborony-za-peredachu-sekretnykh-danykh-rf-393478.html> (in Ukr.).

9. Oniskiv, A.M. (2017). Criminal Responsibility for Violations of the Order of Military Service, Committed in a Special Period or in a Combat Situation. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv (in Ukr.).

10. Information Security Doctrine of Ukraine. *Oficiynyi visnyk Ukrainy (Official Bulletin of Ukraine), 2017, № 20, article 554 (in Ukr.).*

11. It's a war: Ukraine was shocked by the largest cyberattack in history. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/06/27/626518/> (in Ukr.).

12. Law of Ukraine «On the Basic Principles of Providing the Cybersecurity of Ukraine» of October 5, 2017. *Oficiynyi visnyk Ukrainy (Official Bulletin of Ukraine), 2017, № 91, article 2765 (in Ukr.).*

13. Cybersecurity Strategy of Ukraine. *Oficiynyi visnyk Ukrainy (Official Bulletin of Ukraine), 2016, № 23, article 899 (in Ukr.).*

Стаття надійшла до редакції 6 червня 2018 р.